

НАУКОВИЙ ТЕЗАУРУС ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена аналізу базових теоретичних понять дослідження проблеми освіти дорослих. У ній окреслено різноманітні погляди на явище освіти дорослих в цілому, а також проаналізовано поняття, котрі є основою дослідження: «дорослий учень», «освіта дорослих», «освіта впродовж життя»; визначено передумови та цілі освіти дорослих.

Ключові слова: андрагогіка, освіта дорослих, освіта впродовж життя, дорослий учень, акмеологія.

Статья посвящена анализу базовых теоретических понятий исследования проблемы образования взрослых. В ней очерчены разнообразные взгляды на образование взрослых в целом, а также проанализированы понятия такие как: «взрослый ученик», «образование взрослых», «образование в течение жизни»; определены предпосылки и цели образования взрослых.

Ключевые слова: андрагогика, образование взрослых, образование в течение жизни, взрослый ученик, акмеология.

The article is devoted to defining basic theoretical concepts in research of adult education problem. Different views on the phenomenon of adult education as a whole are outlined in it, and also the definitions 'adult learner', 'adult education', 'lifelong education' and their meaning, which form the basis of this research, are being analyzed; the preliminaries and aim of adult education as a necessary component of contemporary educational process are stated.

Key words: andragogy, adult education, lifelong education, adult learner, acmeology.

Теперішнє та майбутнє країн світу тісно пов'язане з розвитком андрагогіки, науки про освіту дорослих, котрій у наш час відводиться одна з провідних ролей. Отже, освіта дорослих з кожним днем стає все більш актуальною та визначальною. Генезис пріоритетних тенденцій історичних змін в освіті дорослих яскраво відображений у збільшенні кількості навчальних установ, створених лише для дорослого населення, в зростанні кількості різноманітних програм для зазначеної категорії громадян та все більшій увазі, з якою ставляться до освіти дорослих як науковці, так і потенційні дорослі учні. Наслідком глобального процесу залучення дорослого контингенту до освітнього процесу є виникнення явищ та реалій, які неможливо зустріти у

педагогічній науці, змістом якої є освіта дітей та юнацтва.

Метою статті є з'ясування загального визначення базових понять проблеми освіти дорослих. Аналіз праць з визначеної проблеми свідчить, що нею займалися та займаються багато дослідників, серед яких Дж. Д'юї М. Ноулз, П. Джарвіс, А. Роджерс, Р. Сміт, Ш. Мерріам, Р. Дейв, А. Роуд та інші. Поміж вітчизняних та російських вчених необхідно виділити Н.А. Абашкіну, Н.Г. Ничкало, С.І. Синенко, Є.І. Степанову, О.І. Огієнко, С.О. Сисоєву, Л.О. Ковальчук, С.І. Змейова, А.М. Мітіну, С.Г. Вершловського та ін. Багато хто з видатних науковців та педагогів працювали над проблемою ролі освіти в житті людини та ролі людини в освіті. Одне з важливих місць серед

них належить американському психологові, філософу та педагогові Дж. Д'юї [26; 182]. Його наукові праці в галузі прагматичної педагогіки також виражали думку про провідну роль учня в процесі навчання. Ще в другій половині XIX століття ця сама ідея була відображена в науковому доробку великого педагога К.Д. Ушинського. У своїй статті «Воскресные школы», вперше надрукованій у журналі «Журнал Министерства народного просвещения» 1861р., він визначив деякі характерні риси освіти дорослих [22; 96]. У 1950-60 рр. тема освіти дорослих розглядалася також у роботах югославських вчених Д. Савичевича, М. Огризовича та Б. Самолочева, відомого німецького професора Ф. Пёгеллера, швейцарського теоретика Г. Хансельмана, польських учених М. Семенски і Л. Туроса.

Згідно з матеріалами ЮНЕСКО пріоритетне завдання освіти дорослих – забезпечити людину комплексом знань та вмінь, необхідних для активної творчої життєвої позиції, вираженої в ефективній професійній та суспільній діяльності. Мається на увазі безперервний розвиток людини як працівника, громадянина, особистості, індивідуальності протягом всього життя. З огляду на вищесказане, перед сучасною освітою постає завдання знайти необхідні шляхи реалізації поставлених задач та подолання труднощів, що виникають в освітньому процесі. Це і є основне завдання науки про освіту дорослих, андрагогіки, поява якої (як окремої гілки педагогіки) зумовлена низкою причин різного характеру [34; 2].

Однією з таких причин є те, що педагогіка виходила з тієї позиції, що людина, яка навчається, у виборі отримання освіти займає загалом пасивну позицію, у той час як дорослі самостійно обирають напрям, рівень та курс навчання. До того ж, еволюція філософських і психологічних наук призвела до свідомого визначення провідної ролі особистості в усіх соціальних процесах, у тому числі в науці, а еволюція педагогічної думки визнала необхідність надання більшої свободи в процесі навчання особі, що навчається. З причини різного виду провідної діяльності дітей та дорослих, виникає необхід-

ність у чіткому розрізненні принципів педагогічних та андрагогічних моделей навчання. Більш того, фізіологами та психологами доведено, що люди здатні навчатись успішно практично протягом всього життя. Необхідно також зауважити, що досягнення в галузі інформаційних технологій дозволяють організувати навчальний процес ефективніше. Загалом, глобалізаційні та інтеграційні процеси суттєво змінюють ролі в освітньому процесі (тих, хто навчається, та тих, хто навчає).

Необхідно зазначити, що концепція освіти дорослих («adult education») сформувалася як самостійний науковий напрям у 70-х роках XX ст. Формування основних принципів андрагогіки було запропоновано у 1970-му році в роботах М. Ноулза, П. Джарвіса, Р.М. Сміта та групи молодих учених з Ноттингемського університету. У 1970-му році вийшла в світ фундаментальна праця Малколма Шеперда Ноулза «Сучасна практика науки дорослих. Андрагогіка проти педагогіки». На базі основних положень андрагогіки, висунутих Ноулзом, пропонується будувати освітню діяльність дорослих, головними характеристиками якої є активна, провідна роль того, хто навчається, в побудові та втіленні програми навчання, з одного боку, та співпраця дорослого учня зі своїм викладачем з іншого. Визначення терміну «освіта дорослих» є однією з найбільш дискусійних сфер, що пояснюється специфікою загальнокультурного і освітнього рівня розвитку різних країн та неоднозначністю трактування категорії дорослої людини (Р. Каффарелла, М.Ноулз, А. Грейс, П. Джарвіс, А. Роджерс, С. Мерріам, Дж. Д'юї, Е. Ліндеман, О. Пехота та інші).

П. Джарвіс у своїй науковій праці «Мислителі XX століття у сфері освіти дорослих» наголошує на тому, що освіта дорослих є унікальним сполученням елементів знань різних мислителів, праці яких – внесок у те, що ми називаємо знаннями у сфері освіти дорослих. П. Джарвіс підкреслює першочергове значення навчати дорослих людей активної життєвої позиції. [27]

Розглянемо існуючі визначення поняття «освіта дорослих» у різноманітних трак-

туваннях. На думку дослідників у цій галузі, зміст терміну «освіта дорослих» не є однозначним. [16; 73] Електронна енциклопедія «Вікіпедія», наприклад, подає наступне визначення: «під «освітою дорослих» розуміємо освіту для тих, хто не навчається у системі регулярної середньої чи вищої освіти». Там само зазначається, що освіта дорослих включає такі форми навчання: підготовку в межах підприємств чи запрошуваними спеціалістами щодо підвищення професійної майстерності, підготовку щодо роботи на комп'ютері, курси вивчення іноземних мов чи державної мови, наприклад, для іммігрантів, та інші подібні види освіти, яка не поділяється за рівнями; всі види навчання по радіо та телебаченню, а також заочне навчання;

навчання релігійного характеру (семінарії, недільні школи тощо); навчання у вправних установах; інші види освіти, переважно дорослих, які не поділяються за рівнями. Далі наводяться галузі освіти, котрі не належать до освіти дорослих: вища освіта, діяльність танцювальних шкіл та викладачів танцю розважального характеру та тренувальна діяльність у сфері спорту.

Найпоширенішим трактуванням поняття «освіта дорослих» є розгляд її як будь-якої освітньої діяльності дорослої людини незалежно від змісту, професійної спрямованості, термінів і форм навчання, ступеня інституалізації. Єдиним критерієм є вік людини. [10] Освіта дорослих є дуже широким поняттям, яке базується на концепті «освіти впродовж життя», запровадженому Міжнародною освітньою комісією (International Education Commission) у доповіді ЮНЕСКО під назвою «Навчання бути» у 1972 році. На Першій Міжнародній конференції освіти дорослих, проведеної у Данії 1949 року (відомий як *Elsinore Conference*), стверджувалося, що освіта дорослих має завдання задовольнити потреби та прагнення дорослих в усій їх різноманітності. [23] Можливо, що парадигма тлумачення зараз домінує у західній освіті дорослих. Двома з найбільш впливових шляхів розвитку в освіті дорослих за остання 50 років є саме спрямовуюче та відображально-діяльнісне навчання,

обидва з яких входять до парадигми тлумачення. Обидва ці концепти наголошують на тому, яким чином індивіди можуть стати більш професійними учнями через «навчання, як вчитися», що означає почати розуміти та працювати над процесами їхнього власного навчання. [26]

Освіта дорослих є підрозділом та невід'ємною частиною неперервної освіти, так званої «освіти впродовж життя». Вона вирішує складні питання сьогодення: конкурентоспроможність, можливість знайти необхідну нішу в суспільному житті для будь-якого індивіда з урахуванням його інтересів та особливостей. Б.С. Гершунський виділив наступні «життєві ролі» освіти дорослих власне для дорослого: «особистість, що реалізувалася»; «діяльний учасник культурного розвитку»; «висококваліфікований працівник»; «поінформований громадянин»; «людина, що бачить життя як постійне навчання». [9; 106-108]

На думку М. Ноулза, одного з провідних теоретиків у галузі, основним завданням освіти дорослих має бути «підготовка компетентних людей – таких людей, котрі були б здатними використовувати свої знання в умовах, що постійно змінюються, та чия основна компетенція полягала б у вмінні займатися постійним вдосконаленням та самоосвітою протягом всього життя». [28]

Як зазначає А.М. Митіна, останнім часом простежується тенденція до звуження значення цього поняття: воно трактується як «інституціоналізовані послуги з освіти дорослих» після отримання основної освіти. Таке визначення розглядуваного навчання зближує його з сучасними визначеннями зарубіжними авторами понять «продовжена освіта» та «додаткова освіта». [12] Наявна також тенденція до злиття різних термінів, що відображає зближення концептуальних підходів до їх трактування. Прикладом може слугувати поєднання термінів «продовжена освіта» та «освіта дорослих» у поняття «продовжена освіта дорослих» (“*adult continuing education*”), що відповідає понятійному апарату терміна «додаткова освіта дорослих». У такому ж значенні в наукових працях використовуються терміни «освіта

дорослих» (“adult education”) і «продовжена освіта» (“continuing education”) [13; 55-65].

С.Г. Вершловський дає визначення освіти дорослих як процесу, спрямованого на те, щоб «задовольняти очікування та потреби різноманітних груп населення: зайнятих у сфері професійної праці, безробітних, іммігрантів, що змінили в силу обставин звичний спосіб життя, інвалідів, осіб «третього віку» і т. д.» [5; 3-8]

Т.К. Андрущенко стверджує, що «систематична освіта впродовж життя необхідна як людям з певною вже набутою освітою і стабільним соціальним статусом у суспільстві, так і тим, хто працює і потребує освітніх послуг, максимально наближених до місця роботи чи проживання». Освіта дорослих, за її словами, значною мірою сприяє забезпеченню більш успішного пристосування до життя і професійної діяльності.

Говорячи про неперервну освіту та освіту дорослих, С.О. Сисоева наголошує на тому, що «кожен новий імпульс до навчання забезпечується внутрішнім саморухом і мотивацією людини, які є основою самої можливості подальшого її удосконалення», а також підкреслює що «усвідомлення кожною людиною необхідності навчання впродовж життя як соціального самозахисту і умови особистісної і професійної комфортності у швидкозмінному світі є вкрай важливим» [18].

На думку Є.І. Добринської, визначення культурних цілей та смислів освіти дорослих лежить в основі можливих відповідей на кризу освіти, кризу традиційних наукових форм її осмислення, вичерпність багатьох парадигм. І тут не обійтися без осмислення місця освіти в культурному просторі, смислів та засобів культурно-орієнтованої педагогічної діяльності. [7]

Т.Д. Шапочникова пропонує наступне визначення освіти дорослих: освіта дорослих (у широкому розумінні) охоплює усі види освітньої діяльності, в котрій залучений дорослий; освіта дорослих (у вузькому розумінні) трактується як складова частина системи освіти, її відносно відокремлений різновид, основним завданням якого виступає сприяння різнобічному розви-

ткові людини в період її самостійного життя. [23]

О. І. Огієнко звертає увагу на те, що ідея неперервної освіти тривалий час ототожнювалася з освітою дорослих, після чого робить висновок, що «неперервна освіта стала провідною характеристикою сучасної цивілізації, а освіта дорослих її усвідомленою необхідністю». О.І. Огієнко пояснює причину дискусійного характеру поняття «освіта дорослих», що, на її думку, полягає у специфіці розвитку освіти дорослих у різних країнах, широким діапазоном її цілей і функцій; неоднозначністю розуміння категорій «неперервна освіта» та «доросла людина». [17]

Отже, розкриття поняття «освіта дорослих» передбачає визначення та розуміння поняття «дорослий учень» як термін, що застосовується щодо одного з безпосередніх учасників освітнього процесу. Виникнення цього терміну і призвело безпосередньо до необхідності нового бачення освіти. Говорячи про освіту дорослих, є логічним перш за все дати відповідь на питання: якого учня можна вважати дорослим та які відмінності між дорослим та недорослим учнями?

У «Великому тлумачному словнику української мови» за редакцією В.Т. Бусела знаходимо наступне загальне визначення: «дорослий – який перестав бути дитиною, змужнів». [1]

Найширше розкриття поняття «доросла людина» було запропоноване на Генеральній сесії ЮНЕСКО в Найробі 1976 року. Подане визначення характеризує дорослого як будь-яку людину, що визнана дорослою в тому суспільстві, до якого вона належить. [34; 2] Однак для будь-якого суспільства є конче необхідним з'ясувати ті ознаки, котрі дозволяють вважати конкретну особу дорослою. Адже з огляду на ментальні, політичні, економічні та соціальні відмінності у різних країнах є абсолютно логічним те, що існує різне ставлення до категорії дорослості. Більш того, навіть в межах однієї і тієї ж країни можна прослідкувати відразу декілька поглядів науковців з цього питання.

Якщо виходити з віку індивіда, маємо наступні точки зору. Російський вчений Ю.М. Кулюткін розуміє поняття «дорослий» озна-

чення для насамперед сформованої особистості, котра є суб'єктом соціально-трудової діяльності та відповідально й самостійно приймає рішення. Він вважає дорослими осіб 16-17 років. [11; 5-13]

Більшість українських психологів (Г.С. Костюк, М.Й. Боришевський, О.М. Проскура, О.Л. Кононко, М.В. Савчин) схиляються до думки, що почуття дорослості виступає стрижневою особливістю особистості підлітка – «її структурним центром». [6]

Є.І. Степанова окреслює вік дорослої людини у проміжку від 18 до 40 років [20; 23-24], у той час як Б.Г. Ананьєв вказує на дорослість віком 21-65 років. [3; 131-135]

Англійський науковець Малкольм Тайт зазначає, що люди звичайно вважаються дорослими у віці 18 років, коли вони отримують право голосувати, хоча ще відносно недавно вони отримували це право в 21 рік. Він також відмічає, що існує безліч дорослих ролей, наприклад, ті, котрі потребують спеціальної освіти чи навчання, які не можуть бути виконані раніше цього віку. В той же час деякі ролі, що традиційно закріплені суспільством за дорослими, такі як повна трудова зайнятість, створення власної сім'ї, можуть виконуватися і людьми, які не досягли 18-річного віку. Таким чином, немає прямого зв'язку між віком людини та поняттям «дорослий», скоріше воно залежить від того, які ролі та чи інша людина приймає на себе в процесі дорослішання. У зв'язку з цим М. Тайт відносить до категорії дорослих тих людей, котрі досягли фізичної зрілості, в змозі себе забезпечити, живуть окремо від батьків, можливо мають власних дітей, володіють певним життєвим досвідом, зрілою самосвідомістю та грають значиму роль у прийнятті життєво-важливих рішень. [30]

У книзі «Освіта дорослих», авторами якої є індійські дослідники в галузі освіти дорослих А.С. Сітараму та М.Д. Уша Деві, знаходимо інформацію про те, що дорослими можна вважати людей 15 років, з огляду на те, що п'ятнадцятирічний вік є певним бар'єром, що відділяє дітей від дорослих в універсальному розумінні, що передбачає дев'ятилітній термін навчання у се-

редній школі з шести років до отримання неповної середньої освіти. Щодо цієї інформації автори посилаються на хартію ЮНЕСКО та Права людини. Проте вони також зазначають, що в більшості країн люди, старші 35 років не є цільовою групою програм освіти дорослих, з чого можна зробити висновок, що люди 15 –35 років вважаються продуктивною віковою групою стосовно освіти дорослих. У тому ж джерелі зазначається, що в деяких країнах вікова група для освіти дорослих сягає 60 років, що пов'язано зі зростанням робочого віку людей. [25]

О.В. Зайцева говорить про проблему виділення дорослого контингенту. Вона посилається на нормативи Європейського союзу та Міжнародної організації праці, де вказано, що дорослий – це людина у віці від 25 до 60 років. Але в країнах пострадянського простору немає чіткого визначення, хто саме відноситься до числа дорослих. Відомо лише, що встановлено вікові рамки молоді від 14-15 років до 25-29 років, в окремих випадках – до 35 років. Однак потрібно відзначити, що у цей проміжок включено отримання і загальної освіти, і різноманітних рівнів професійної освіти, в тому числі післявузівську (аспірантура), котра не розглядається як специфічна освіта дорослих. Віднесення до освіти дорослих післяшкільної освіти, тобто навчання осіб, котрі вже мають досвід практичної діяльності або диплом загальної середньої освіти, на думку О.В. Зайцевої, також не є вирішенням проблеми, оскільки до даної системи, наприклад, може бути віднесений працюючий студент, котрий отримує першу вищу освіту. З вищесказаного О.В. Зайцева робить висновок, що даний контингент, як правило, не включається до розгляду при аналізі освіти дорослих. [15]

М. Е. Єлютіна та Е.Є. Чеканова наголошують на проблемі так званого ейджизму (від англ. age – вік), тобто віковій дискримінації. Це, на їхню думку, слугує як один з мотиваційних аспектів освіти дорослих з метою отримання додаткових перспектив працевлаштування та самореалізації дорослих людей, особливо людей третього віку. [14]

Говорячи про дорослих людей третього віку, необхідно перш за все з'ясувати, який саме вік мається на увазі. Адже виходячи з того, що існують «дорослі люди третього віку», логічно припустити, що існують також «дорослі люди першого віку» та «дорослі люди другого віку». Детальну інформацію щодо періодизації дорослого (зрілого) віку знаходимо в численних дослідженнях психологів.

На думку відомого російського психолога Бориса Герасимовича Ананьєва (1907 – 1972) вікова періодизація життєвого циклу людини базується: на послідовній зміні станів розвитку, односпрямованості і незворотності часу життя людини, тобто на топологічній характеристиці, і на тривалості існування індивіда, яке, в свою чергу, залежить від тривалості життя всіх індивідів даного віку — метричній характеристиці. Б.Г. Ананьєв констатує: «...настання зрілості людини як індивіда (фізична зрілість), особистості (громадська), суб'єкта пізнання (розумова зрілість) і праці (працездатність) в часі не співпадають, і подібна гетерохронність зрілості зберігається у всіх формаціях». Отже, вирішальною ознакою зрілості є усвідомлення людиною відповідальності і прагнення до неї, тому що зріла людина відповідає за зміст свого життя в першу чергу перед самим собою, а також перед іншими людьми. [1; 128-268]

Хоча вченими встановлено, що період зрілості неможливо розбити чітко на певні вікові періоди з причини індивідуального розвитку кожної конкретної особистості, змін її мислення, поведінки, фізичних параметрів (ці зміни в більшій мірі зумовлені не хронологічним віком, а особистісними, соціальними, культурними, екологічними та ситуативними факторами), існує кілька періодизацій зрілої людини за віком з урахуванням деяких спільних характеристик (за Дж. Бірреном, Д.Б. Бромлей, Г. Крайгом, Е. Еріксоном та ін.). Наприклад, Е. Еріксон виокремлює ранню дорослість (20 – 45 років), середню дорослість (40 – 60 років) і пізню дорослість (понад 60 років). На думку американського психолога Джона Бромлея (1929 – 2000), дорослість складається з чо-

тирьох стадій: ранньої (20 – 25 років), середньої (25 – 40 років), пізньої дорослості (40 – 55 років) і передпенсійного віку (55 – 65 років). Після неї настає старіння, в якому виокремлюють стадії “віддалення від справ”, або “відставки” (65 – 70 років), старості (70 років і більше) і дряхлості, хворобливої старості і смерті. [35] Ці характеристики представлені у схемах вікових періодизацій, прийнятих як міжнародні. Середній вік, що поділяється на два періоди: (перший період) 22 — 35 років для чоловіків; 21 — 35 років для жінок; (другий період) 36 — 60 років для чоловіків; 36 — 55 років для жінок. Люди похилого віку (третій період) 61 — 74 роки для чоловіків; 55 — 74 роки для жінок. Старечий вік (четвертий період) 75 — 90 для обох статей. Довгожителі (п'ятий період) старші 90 років.

М. Ш. Ноулз вважає дорослим того, «хто поводить себе як дорослий, тобто грає дорослі ролі (робітника, чоловіка чи дружини, батька, відповідального громадянина)». Таке визначення дорослого він називає соціологічним. М. Ноулз також пропонує психологічне визначення дорослої людини, вказуючи на те, що самосвідомість такої людини — це самосвідомість дорослого.

Отже, з цього випливає, що «дорослість» надає людині певного статусу, прав, але проте накладає і певні обов'язки та почуття відповідальності за своє життя та вчинки. Дорослі люди володіють життєвим досвідом, котрий, на думку М. Ноулза, може бути використаний в якості важливого джерела навчання. Незаперечно, життєвий досвід людей може по-різному впливати на навчання: як позитивно, так і негативно, що необхідно враховувати при організації навчального процесу для дорослих учнів. Фізіологічна, психологічна та соціальна зрілість дорослих, так само, як і зрілий рівень самосвідомості, дають можливість припустити, що і до процесу свого навчання вони ставитимуться зріло, тобто свідомо, тим більше, що зазвичай дорослі люди самі вирішують продовжити свою освіту, тому що в цьому виникає нагальна потреба. Так, М. Ноулз вважає, що «дорослі навчаються для вирішення важливої проблеми та досягнення конкрет-

ної мети», а також «розраховують на невідкладне застосування одержаних в процесі навчання знань, умінь та навичок». [29; 60]

Шаран Б. Мерріам у книзі «Професія та практика освіти дорослих: вступ» подає сумніву визначення Малкольма Ноулза, говорячи про те, що це визначення має деякі проблеми. Наприклад, щодо батьків-підлітків, котрі самі себе забезпечують; одружених студентів денної форми навчання; дорослих у тюрмах та божевільнях. [33]

Патрісії Н. Блейкелі у своїй книзі «Освіта дорослих: питання та розвиток» подає наступне трактування: дорослий учень – учень, старший 25 років та визначений критеріями NCES (The National Center for Education Statistics – Національний центр освітньої статистики) (2002), за визначенням якого «нетрадиційний» учень повинен мати одну чи всі наступні характеристики: навчається після вищої школи; відвідує освітній заклад, отримуючи другу освіту заочної чи вечірньої форми навчання, працюючи протягом повного робочого дня; є фінансово незалежним, є батьком-одинаком (матір'ю-одиначкою) і / або не має вищої освіти. [32]

За тлумаченням С.І. Змейова дорослий є особою, що виконує соціально значущі продуктивні ролі та володіє фізіологічною, психологічною, соціальною, моральною зрілістю, відносно економічною незалежністю, життєвим досвідом та рівнем самосвідомості, достатнім для відповідальної самокерованої поведінки. [8; 81]

Конкретизуючи зміст поняття «дорослий учень», Сисоева С.О. вказує п'ять необхідних характеристик дорослої людини, що навчається: 1) та, що усвідомлює себе самостійною, самокерованою особистістю; 2) та, що накопичує життєвий (побутовий, професійний, соціальний) досвід, котрий стає важливим джерелом навчання її самої та її колег; 3) та, чия готовність до навчання (мотивація) визначається прагненням за допомогою освіти вирішити свої життєво важливі проблеми й досягти конкретної мети; 4) та, що прагне до швидкої реалізації отриманих знань, умінь, навичок та якостей; 5) та, чия навчальна діяльність значною мірою обмежена в часі та зумовлена просторовими, по-

бутовими, професійними, соціальними факторами (умовами). [18; 30]

Є.В. Тарасенко відмічає, що до середини ХХ століття дорослі люди вважались нездібними до навчання, що пов'язувалось зі зниженням в них окремих фізіологічних та психологічних функцій: слуху, зору, пам'яті, уваги. Існувала думка, що вік дорослості — це стабільний період у житті дорослої, сформованої людини і тому ніяких особливих змін у психічному розвитку особистості не відбувається. Однак дослідження таких учених як І. Лодж, Р.Б. Кеттел, Ю.Н. Кулюткін, Є.І. Степанова доводять, що здібність та готовність людини до навчання з віком лише зростають завдяки появі наступних характеристик: багатший життєвий досвід, раціональність мислення, схильність до аналізу. [21]

Французький психолог Е. Клапаред характеризував дорослість як стан психічного «закам'яніння», коли процес розвитку припиняється. Але більш ретельне вивчення цього вікового періоду змінило думку вчених. Потенціал розвитку існує протягом всього життя людини. З настанням дорослості процес розвитку людини не припиняється і не завершується, йому притаманні протиріччя і гетерохронність (нерівномірність); виділяються сенситивні і критичні моменти, психофізіологічний розвиток не є статичним, природа його різноманітна і суперечлива.

У 1928 році М.М. Рибніков для визначення періоду дорослості запропонував термін «акмеологія», (акме — це вища точка, розквіт, зрілість, краща пора). Таке визначення характеризує період дорослості як найпродуктивніший, творчий період життя людини, коли завершується загальносоматичний розвиток і статеве дозрівання, фізичний розвиток досягає свого піку. Цей вік характеризується високим рівнем інтелектуальних можливостей, творчих і професійних досягнень. [20]

Майкл Водлінгер у своїй книзі «Освіта дорослих: розуміння дорослого учня», спираючись на поняття «компетентний учень» (англ. “competent learner”), пише, що дорослий учень має переваги над недорослим

у тому, що має певний досвід у навчальній компетенції, тобто знає, навіщо і як вчитися. Виходячи з цього, М. Водлінгер наполягає на тому, що компетентний (дорослий) учень спроможний легше засвоювати багаж знань, в отриманні якого він свідомо зацікавлений. [31; 115]

Після вивчення наукових досліджень різних психологів Б.Г. Ананьев робить висновок, що в процесі розвитку дорослої людини збільшується ступінь здібностей до навчання при деякому уповільненні швидкості інтелектуальних реакцій.

Б.Г. Ананьев зазначає, що «життєвий шлях людини — це історія формування і розвитку особистості в певному суспільстві, сучасника певної епохи і ровесника певного покоління. Разом з тим, фази життєвого шляху датуються історичними подіями, зміною способів виховання, змінами способу життя і системи відносин, сумою цінностей і життєвою програмою — цілями і смыслом життя, якими дана особистість володіє... Практично, ступені суспільного виховання, освіти і навчання, що складають сукупність підготовчих фаз життєвого шляху, формування особистості стали визначальними характеристиками періодів росту і дозрівання». [2; 363]

Отже, визначення терміну «освіта дорослих» залежить в першу чергу від визначення поняття «дорослий учень». Розбіжності тлумачення призводять до відмінностей в окресленні меж поняття «освіта дорослих».

Література

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: В 2 т. / Под ред. А.А. Бодалова, Б.Ф. Ломова. — М. 1980, С. 128–268.
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания — М., 1970. — 415 с.; с. 363.
3. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев; [глав. ред. В. Усманцов]. — СПб.: Питер, 2002.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Голов. ред. В.Т.Бусел, редакторилексикографи: В.Т.Бусел, М.Д.Василега-Дерибас, О.В.Дмитрієв, Г.В.Латник, Г.В.Степенко. — К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
5. Вершловский С.Г. Взрослый как субъект образования. Педагогика. 2003 — № 8. С.3 — 8.
6. Доскач С.С. Анализ дослідження рівня розвитку форм прояву дорослості у підлітків. Психология и социология/ 3 Современные тенденции в методологии психологических исследований. Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. http://www.rusnauka.com/15_APSN_2011/Psihologia/3_86001.doc.htm
7. Е.И. Добринская Образование взрослых в культурологическом измерении // В диапазоне гуманитарного знания. Сборник к 80-летию профессора М.С.Кагана. Серия «Мыслители», выпуск 4. СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001.
8. Змеёв С.И. Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых. — М.: ПЕР СЭ, 2007. — 272 с.; с.81.
9. Змеёв С.И. Образование взрослых в России и в мире / С.И. Змеёв // Педагогика. — 1999. — №6 — с. 106–108.
10. Ковальчук Л.О. Система освіти зарубіжних країн: навчальний посібник / Л.О.Ковальчук, О.Б.Ковальчук. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. — 136 с.
11. Кулюткин Ю.Н. Психологические проблемы образования взрослых / Ю.Н. Кулюткин // Вопросы психологи. — 1989. — №2. — с. 5 — 13.
12. Митина А.М. Дополнительное образование взрослых за рубежом: Концептуальное становление и развитие / А.М.Митина. — М.: Наука, 2004. — 304 с.
13. Митина А.М. Зарубежные исследования учебной мотивации взрослых / А.М.Митина // Вестник МГУ. — Сер. 14. — Психология. — 2004. — №2. — С. 56 — 65.
14. М.Э. Елютина, Э.Е. Чеканова. Пожилой человек в образовательном пространстве современного общества. 2003. — <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2003-07/ElyutinaChekanova.pdf>.
15. О.В.Зайцева. Непрерывное образование: основные понятия и определения. Томск — Вестник Томского государственного пе-

- дагогического университета. Выпуск 7(85) 2009.
16. Огієнко О.І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах: монографія / О.І. Огієнко; за ред. Н.Г. Ничкало. – Суми: Еллада, 2008. – 444с., с.73.
17. Огієнко Олена Іванівна, канд.пед.наук, доцент, докторант Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, м.Київ. Генезис дефініції «освіта дорослих» у зарубіжних дослідженнях 11.06.08. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2008_19_2/doc_pdf/Ogienko_st.pdf
18. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / Сисоєва С.О.; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К.: ВД «ЕКМО», 2011. – 320 с.26. Dewey J. Reconstruction in Philosophy. – Boston, 1949. – с.182.
19. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія. http://pidruchniki.com.ua/15320517/psihologiya/vik_doroslosti
20. Степанова Е.И. Умственное развитие и обучаемость взрослых. Л., 1981. , с. 23-24.
21. Тарасенко Е.В. Характеристики взрослого обучаемого как фактор учета при непрерывном сопровождении самообразования учителя./Санкт-Петербург, 2010. Образование через всю жизнь: непрерывное образование для устойчивого развития. Том 8; с. 412.
22. Ушинский К.Д. Воскресные школы // Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. М., 1945. С. 96.
23. Шапочникова Т.Д. Образование для взрослых: роль и значение в современных условиях. Москва – Вестник УРАО, №4(42) 2008. 109с.
24. Ansari Road, Darya Ganj Adult Education. New Delhi: APN Publishing Corporation – 2008, 144 с.
25. A.S. Seetharamu, M.D. Usha Devi Adult Education. New Delhi: APH Publishing Corporation – 2008, 503 с.
26. Griff Foley Dimensions of Adult Learning: Adult Education and Training in a Global Era. England, Berkshire: Open University Press – 2004, 335с.
27. Jarvis P., ed. Twentieth Century Thinkers in Adult Education. – London: Croom Helm, 198. – 301с.
28. Malkolm S. Knowles / Association Press-New York 1970. – 288с. – (Мастера психологии) , с. 131–135.
29. Malkolm S. Knowles The Modern Practice of Adult Education / Association Press-New York 1970, 60 p.
30. Malcolm Tight Key Concepts in Adult Education and Training. Second Edition, New York: Routledge – 2004, 199 с.
31. Michael Wodlinger Adult Education: Understanding The Adult Learner, New York: Xulonpress – 2007, 212 с.
32. Patricia N. Blakely Adult education: issues and developments / Patricia N. Blakely and Anna H. Tomlin (editor), New York: nova Science Publishers, Inc., 2008, 371p.
33. Sharan B. Merriam The Profession and Practice of Adult Education: an introduction. (Jossey-Bass higher and adult education series), San Francisco: John Wiley & Sons, Inc., 2007, 375 p.
34. UNESCO. The General Conference Adopts a Recommendation on Adult Education// Adult Education Informational Notes. – P., 1977. – №1 P.2.
35. http://kobzar1814.blogspot.com/2011/05/blog-post_9385.html

Стаття надійшла до редакції

21.10.2011